BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE

Arap Edebiyatı Tarihi

Hudâ et-Temîmî

Çeviri Editörleri
Doç. Dr. Sultan Şimşek
Dr. Muhammed Emin Görgün

akdem
YAYINLARI

akdem
YAYINLARI

© Eserin Türkiye'deki her türlü basım hakkı Dar Al Saqi (Beyrut) ile anlaşmalı olarak
Akdemistanbul Eğitim Yayıncılık ve Danışmanlık Hizmetleri Turizm Org. Tic. Ltd. Şti.'ye aittir.

Genel Seri No: 287
Arap Edebiyatı Serisi: 24
ISBN: 978-625-95284-7-2

Kitabın Adı
Başlangıcından Günümüze Arap Edebiyatı Tarihi
(Orijinal Adı: el-Edebu'l-'Arabî 'abra'l-'Usûr)

Yazar
Hudâ et-Temîmî

Çeviri Editörleri
Doç. Dr. Sultan Şimşek
Dr. Muhammed Emin Görgün

Çeviri Komisyonu
Sultan Şimşek (Câhiliye Dönemi), Mihriyenur Tüfenk (Sadru'l-İslâm Dönemi),
Firdevs Yılmaz (Emevîler Dönemi), Dr. Muhammed Emin Görgün, Uğur Algül (Abbâsîler
Dönemi), Zeynep Yazar ve Menekşe Filiz Yıldırım (Endülüs Dönemi),
Melike Duydu (Giriş ve Modern Dönem), Sümeyye Mouras (Modern Dönem),
Sait Kayacı (Modern Dönem), Mustafa Şaşmaz (Modern Dönem),
Ali Yıldırım (Modern Dönem), Zeynep Alp (Modern Dönem)

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Muhammed Ağırakça

Yayınevi Müdürü
Mohamad Naji

Yayın Koordinatörü
Serhat Yakıcı

Kapak
Nuhun Gemisi Reklam ve İletişim Hizmetleri

Sayfa Tasarımı
Akdem Grafik

BASKI
İmak Ofset
Akçaburgaz Mah. 137. Sok. No: 12
Esenyurt/İstanbul
Tel: 444 62 18
Sertifika No: 45523

1. Baskı,
İstanbul Mart 2025

Akdemistanbul Eğitim Yayıncılık ve Danışmanlık Hizmetleri
Turizm Organizasyon Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 40016

Akşemsettin Mah. Akdeniz Cad. No: 99-101
Fatih-İstanbul • Tel: (0212) 521 41 16
akdemyayinlari.com • info@akdemyayinlari.com
akdemistanbul.com.tr • info@akdemistanbul.com.tr

BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE

Arap Edebiyatı Tarihi

Hudâ et-Temîmî

Çeviri Editörleri
Doç. Dr. Sultan Şimşek
Dr. Muhammed Emin Görgün

akdem
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 9
ÇEVİRİNİN ÖN SÖZÜ 11

GİRİŞ

ARAP YARIMADASI 17
TOPLUMSAL VE SİYASİ HAYAT 18
ARAPÇANIN KÖKENİ 20
EDEBİYAT 20
ARAP EDEBİYATININ UNSURLARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ 21

1. CÂHİLİYE DÖNEMİ

1. GENEL BAKIŞ 25
2. CÂHİLİYE EDEBİYATI 25
3. SİYASİ HAYAT 26
4. TOPLUMSAL HAYAT 27
5. DİNÎ HAYAT 27
6. FİKRÎ HAYAT 28
7. ŞİİR 29
7.1. CÂHİLİYE ŞİİRİNİN DİLİ 36
7.2. CÂHİLİYE ŞİİRİNDE KADIN 38
7.3. İMRUU'L-KAYS 40
7.4. LEBÎD B. REBÎ'Â 44
7.5. ZUHEYR B. EBÎ SULMÂ 46
7.6. 'ANTERA B. ŞEDDÂD EL-'ABSÎ 50

8. NESİR 54
8.1. MESELLER 54
8.2. HİTABET 55
8.3. VASİYET 57

2. SADRU'L-İSLÂM DÖNEMİ

1. GENEL BAKIŞ 63
2. MUHADRAMÛN 66
2.1. EBÛ TÂLİB 66
2.2. KAʿB B. ZUHEYR 68
2.3. EL-HANSÂ 70
2.4. HASSÂN B. SÂBİT 71
3. İSLAMİ SAVAŞLARLA İLGİLİ ŞİİRLER VE KONULARI 73
3.1. FETİH ŞİİRLERİNİN AZLIĞININ SEBEPLERİ 76
3.2. SAHABE VE ŞİİR 77
3.3. FETİH ŞİİRİNİN KONULARI 81
4. SADRU'L-İSLÂM'DA NESİR 85
4.1. HİTABET 85
4.2. VASİYETLER 89

3. EMEVÎLER DÖNEMİ

1. GENEL BAKIŞ 95
2. ŞİİR 97
2.1. ʿUZRİ GAZEL 99
2.2. NEKÂİZ ŞİİRİ 106
3. NESİR 111
3.1. HİTABET 111
3.2. TEVKÎʿÂT 113
3.3. VASİYETLER 114
3.4. RİSALELER 116

4. ABBÂSÎLER DÖNEMİ

1. GENEL BAKIŞ 123
2. ABBÂSÎLER DÖNEMİNDE ŞİİR 129
2.1. ABBÂSÎ KASİDESİNDE GÖRÜLEN YENİLİKLER 130
2.2. EBÛ NUVÂS 133
2.3. ŞİİRİN MANASINDA YENİLİK 144
2.4. ŞİİR ALANINDAKİ EĞİLİMLER (AKIMLAR) 146
3. NESİR 161
3.1. ABBÂSÎ EDEBİYATINDA NESİR ÜSLUPLARI 162
3.2. NESİR TÜRLERİ 169

5. ENDÜLÜS DÖNEMİ

1. GENEL BAKIŞ 181
2. ENDÜLÜS ŞİİRİNİN TÜRLERİ 185
2.1. ENDÜLÜS'TE GELİŞEN ŞİİR TÜRLERİ 187
2.2.ENDÜLÜS ŞİİRİNİN ÖZELLİKLERİ 191
2.3.ENDÜLÜS MUVAŞŞAHLARI 192
3. ENDÜLÜS NESRİNİN BAZI MESELELERİ 208
3.1. RİSALE SANATI 208
3.2. HİTABET 212
3.3. TEVKÎ'ÂT 213
3.4. AHİTLER 213
3.5. MÜNAZARA 213
4. ENDÜLÜS EDEBİYATININ AVRUPA EDEBİYATLARINA ETKİSİ 214

6. MODERN DÖNEM

1. GENEL BAKIŞ 217
2. MODERN DÖNEMDEKİ ARAP ŞİİR EKOLLERİ 218
2.1. KLASİK EKOL (EL-MEDRESETÜ'L-İTTİBÂ'İYYE) 218
2.2. ROMANTİZM (MEDREDETÜ'L-İBTİDÂ' / ER-RÛMÂNSİYYE) 220

2.3. REALİZM EKOLÜ (MEDRESETÜ'Ş-ŞİʿRİ'L-CEDÎD / EL-VÂKIʿIYYE).....223
2.4. MUHAFAZAKÂR EĞİLİM: MEDRESETÜ'L-İHYÂ (İHYA EKOLÜ) 225
2.5. ŞİİRSEL TİYATRO.....237
2.6. ROMANTİK EKOLLER.....246
2.7. MEHCER EDEBİYATINDA ŞİİR.....249
2.8. TEFʿÎLE ŞİİRİ AKIMI.....252
2.9. FİLİSTİN DİRENİŞ ŞİİRİ.....284
3. MODERN DÖNEM ARAP NESRİNİN MESELELERİ.....294
4. YENİ ARAP NESİR SANATLARI 295
4.1. MAKALE.....296
4.2. DENEME (EL-HÂTIRA).....314
4.3. ROMAN 328
4.4. TİYATRO / DRAMA 334
4.5. BİYOGRAFİ 355
5. KADIN EDEBİYATI 356

SONUÇ.....367
KAYNAKÇA.....369

ÖN SÖZ

Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur. Salat ve selam Peygamberlerin Efendisinin üzerine olsun.

Arap edebiyatı alanına yeni bir bakış açısı getirmesini temenni ettiğim bu edebiyat tarihi kitabını, değerli okuyuculara sunmaktan mutluluk duyuyorum. Bu kitap, Arap edebiyatı tarihinde toplumsal, kültürel ve siyasal çerçevede ortaya çıkmış bazı edebî olguları araştırmak üzere kaleme alınmıştır.

Şüphesiz ki Arap edebiyatı çalışmaları büyük bir gayrete ve itinaya ihtiyaç duyar. Ne var ki bunu gerçekleştirmek pek kolay değildir. Arapçayı ana dili olarak konuşanlar dahi Arap edebiyatı tarihini okumakta, açıklamakta ve derinliklerine inmekte güçlük çekerler. Bu nedenle Arap dili, edebiyatı ve gelişim seyri hakkında ön bilgisi olmayanların dahi kolay anlayabilmesi adına bu çalışmayı basit ve anlaşılır hâle getirmek için azami çaba gösterdik. Bu bağlamda, The Australian National University (Avustralya Ulusal Üniversitesi) Arap Dili Bölümünde ileri seviyede olan öğrencilerimize altı yıl boyunca Arap edebiyatı üzerine verdiğimiz derslerden edindiğimiz tecrübeler bizi bu çalışmayı kaleme almaya sevk etmiştir. Ne var ki öğrencilere hem kapsamlılığı ve hem de kolay anlaşılırlığı ile ön plana çıkacak bir Arap edebiyatı tarihi kitabı hazırlama işi oldukça zor ve karmaşıktı.

Yukarıda zikrettiğimiz nedenlerle kitap hazırlığında Arap edebiyatının çok ince detaylarına girecek bir çalışma yapmayı gerekli görmedik. O nedenle karmaşıklıktan ve gereksiz uzatmalardan uzak bir çalışma ortaya koymak için büyük emek harcadık. Ancak değerli okuyucudan bu çalışmada bulunabilecek eksik ya da zayıf kalmış yönler için özür beyan etmemiz yerinde olacaktır.

Bu çalışmada, Arap edebiyatını tarihsel dönemlere böldük. Her konuda, amaca hizmet edecek bilgileri özetlenmiş şekilde vermeye imkân nispetinde gayret ettik. Bu bağlamda çalışmamızda Câhiliye, Sadru'l-İslâm, Emevîler, Abbâsîler, Endülüs dönemleri ile birlikte modern dönemin bir kısmını ele aldık. Ancak alanın bütün sorunları, edebî olguları ve edebî şahsiyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgilere girmedik. Ayrıntılara girmek, daha derin ve kapsamlı bir araştırmayı gerekli kılacaktı. Geniş bir eleştiri ve analiz gerektiren böyle bir çalışma tarzı da kitabın daha karmaşık bir hâle gelmesine sebep olacaktı.

Bu kitap aracılığıyla okuyucunun kültürel ve ilmî ufkunu genişletmeyi, alan hakkında daha derin bir anlayışa sahip olmasını amaçladık. Arapçayı öğrenen yabancı öğrencilerin konu hakkında fikir dünyasını genişletmek ve seçkin Arap kültürü ile Batı kültürü arasındaki kültürel mesafeyi kapatmak için büyük bir emek sarf ettik. Kitabın diğer amaçları arasında okuyucuların Arapçayı fonksiyonel bir iletişim aracı olarak kullanabilmesini sağlamak; onlara dil, medeniyet, anlatım tarzları ve ifade kalıpları açısından büyük bir değere sahip olan Arap edebî mirasını tanıtmak yer almaktadır.

Bu çalışmada başarıdan payımıza düşeni alarak muvaffak olmayı umarız. Ayrıca gelecekte bu kitaba yeni konular ekleyerek ve önceki konuları gözden geçirerek kitaptan istifadeyi arttırmakta da muvaffak olmayı dileriz. Buradan hareketle okuyucuların, özellikle de ilmî sahada faaliyet gösteren araştırmacıların görüşlerine ve yorumlarına ihtiyacımız olduğunu dile getirmek isteriz. Zira Allah'ın izniyle bu görüş ve yorumlar bizim içim tam bir yardım mesabesinde olacaktır.

Bu çalışmanın umulan amaca ulaşmasını ümit ederiz. Bu çalışma için beni teşvik eden her bir kişiye teşekkür ederim. Çalışma esnasında yanımda duran ve bana yardım eden herkese minnettarlığımı sunarım. Eşim Dr. Muhammed el-Hindâvî'ye, kızım Dr. Zeyn'e, oğlum Dr. Ahmed'e, kızım Dr. Yasemin'e, kız kardeşim İbtisâm et-Temîmî'ye, erkek kardeşim Ghanim et-Temîmî'ye, Avustralya Ulusal Üniversitesi'nin Arap-İslam Çalışmaları Merkezi Müdürü Prof. Dr. Emin Saykal'a, ayrıca Maha eş-Şelebî'ye ve İbrahim el-Edhemî'ye özel olarak teşekkürlerimi sunuyorum.

Hudâ et-Temîmî

ÇEVİRİNİN ÖN SÖZÜ

Dünya edebiyatının en köklü ve zengin edebiyatları arasında bulunan Arap edebiyatı çağlar boyu durmadan akan bir ırmak gibidir. Arap edebiyatı klasik dönemlerden modern döneme dek çağlamaya devam ederek derin bir tarihe sahip olmanın yanı sıra ihatası zor, zengin bir konu ve tür çeşitliliğine de erişmiştir. Elinizdeki bu eser Hudâ et-Temîmî tarafından bu geniş alanı ana hatlarıyla özetlemek üzere kaleme alınan *el-Edebu'l-'Arabî 'abra'l-'usûr* adlı kitabın yüksek lisans ve doktora öğrencilerimizden oluşturduğumuz bir komisyon tarafından *Başlangıcından Günümüze Arap Edebiyatı Tarihi* adıyla Türkçeye aktarılmış hâlidir.

Bu eserin çevirisiyle bir taraftan Arap edebiyatı hakkında hiç bilgi sahibi olmayıp alana ilgi duyan genel okuyucuya, bir taraftan da yüksek öğrenim kurumlarında lisans veya lisansüstü öğrenimleri esnasında Arap edebiyatı dersini ilk defa alan öğrencilere hitap etmeyi hedefledik.

Kitabı tercüme ederken anlama odaklanarak hedef dildeki en uygun ifade tarzlarını kullanmaya özen gösterdik. Eserin aslında bulunan içindekiler tablosunu sadeleştirerek daha ziyade temel, ana ve ara başlıklar şeklinde verdik. Ayrıntıya giren ara başlıklara ise içindekiler bölümüne yansıtmadan metin içerisinde yer verdik. Dipnotları ve kaynakçayı yazar nasıl vermişse aynı şekilde latinize edip gerektikçe "editörün notu" veya "mütercimin eki" notuyla açıklamalı dipnotlar ekledik. Ayrıca klasik ve modern şiir çevirisinde, ara ara daha önce yapılmış çevirilerden istifade ederek bunlara dipnotlarda işaret ettik. Tercüme yöntemi bakımından bölümler arasında bir bütünlük sağlamaya çalışsak da özellikle şiir çevirilerinde, mütercimlerin tercüme üsluplarından kaynaklanan farklılıkların ortaya çıkmasını olağan bir durum olarak kabul ettik.

Ülkemizde Arap edebiyatı tarihi dönemleri ile ilgili birbirinden kıymetli güzide çalışmalar yapılmıştır. Ancak Arap edebiyatının ön plana çıkan tarihî dönemlerini kapsayan, tek bir cilt hâlinde, özet Türkçe bir esere rastlayamadık. Bu bağlamda alandaki boşluk bizi bu kitabı tercüme etmeye teşvik etti. Burada daha önce konu ile ilgili Türkçe olarak yayınlanan telif ve tercüme eserleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Abdurrahmân Fehmî (öl. 1904), *Medresetu'l-'Arab* (İstanbul, 1304/1888): Bu eser Hüseyin Elmalı ve Cüneyt Eren tarafından İslam Medeniyeti Tarihi (İzmir, 2005) ismiyle latinize edilmiştir.
2. Mehmed Fehmî (öl. 1944), *Târîh-i edebiyât-i Arabiyye* (İstanbul, 1332/1917).
3. Corcî Zeydân (öl. 1914), *Târîhu't-temedduni'l-İslâmî* (nşr. Huseyn Mu'nis, I-III, Kahire, 1968): Bu eser Zeki Megamiz tarafından *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi* (İstanbul, 1328-29) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.
4. Clément Huart (öl. 1926), *La Littérature arabe* (Paris, 1902) : Bu eser Cemal Sezgin tarafından *Arap ve Arap Dilinde İslam Edebiyatı* (İstanbul, 1944) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.
5. I. Goldziher (öl. 1921), *A Short History of Classical Arabic Literature*: Bu eser Azmi Yüksel ve Rahmi Er tarafından *Klasik Arap Literatürü* (Ankara, 1993) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.
6. Neşet Çağatay (öl. 2000), *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı* (Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Basımevi, 1963).
7. Nihad M. Çetin (öl. 1991), *Eski Arap Şiiri* (İstanbul, 1973).
8. Ahmet Savran, *19. yy. Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı* (Erzurum, 1991).
9. Jacob M. Landau, *Arabische Literaturgeschichte*: Bu eser Bedrettin Aytaç tarafından *Modern Arap Edebiyatı Tarihi: 20. Yüzyıl* (Ankara, 2002) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.
10. Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi I - Başlangıcından XVI. Asra Kadar* (İstanbul, 1996) ve *Arap Edebiyatı Tarihi II - XVI-XVII. Asırlar* (İstanbul, 2007).
11. Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I Câhiliye dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2009), *Arap Edebiyatı Tarihi II Sadru'l-İslâm Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2010), *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2013), *Arap Edebiyatı Tarihi IV Abbâsîler Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2021) ve *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2015).
12. Mehmet Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş* (Emin Yayınları, 2009).
13. Ahmet Kazım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı* (Çizgi Yayınları, 2015) ve *Klasik Arap Edebiyatı* (Çizgi Yayınları, 2017).

Kitabın yazarı Arap edebiyatı tarihini; Arap edebiyatı araştırmacılarının genel olarak âdet edindiği şekilde Câhiliye, Sadru'l-İslâm, Emevîler, Abbâsîler, Endülüs ve Modern Dönem olmak üzere altı bölümde incelemektedir. Eyyûbîler, Memlükler ve Osmanlılar dönemlerindeki Arap edebiyatlarına ise değinilmemiştir. Bu

noktada, Arap edebiyatının bütün dönemlerini, hiçbirini atlamadan kapsayan ve özetleyen bir telif esere hâlihazırda ihtiyaç duyulduğunu ifade etmek isteriz.

Bu çalışmayı beraberce bu noktaya getirdiğimiz tercüme komisyonundaki öğrencilerime, son okumalara ve yer yer tercümelere katkı sağlayan değerli Zeynep Alp'e; kıymetli Arş. Gör. Menekşe Filiz Yıldırım'a ve kıymetli Dr. Öğr. Üyesi Naim Hank'a; yine son okumalarda desteğini ve sabrını esirgemeyen değerli eşim Nurullah Şimşek'e, kitabın çevirisinin yayınlanmasındaki teşviklerinden dolayı Akdem Yayınları Genel Yayın Yönetmeni Dr. Muhammed Ağırakça'ya, çeviri metnin son halini asıl metin ile karşılaştırarak gözden geçiren değerli meslektaşım Dr. Muhammed Emin Görgün'e, kitabın yayına hazırlanması sürecindeki değerli katkılarından dolayı Akdem Yayınları Editörü Serhat Yakıcı'ya teşekkürlerimi sunarım. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Doç. Dr. Sultan ŞİMŞEK
İstanbul, Şubat 2025

Giriş

Çeviri: Melike Duydu

ARAP YARIMADASI

Arap yarımadası üç milyon kilometre kareye ulaşan bir yüz ölçümüne sahiptir. Bölgenin büyük bir kısmı çöllerden meydana gelmektedir. En önemli bölgelerini ise Yemen, Hadramut ve Hicaz oluşturmaktadır. Etrafının denizlerle çevrili olması nedeniyle[1] yarımada olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca Arap ülkelerinin en büyük kısmını kapsaması durumuna binaen Arap alt kıtası diye de isimlendirilmektedir. Yunanlar, Arap yarımadasını üç ana bölgeye ayırmıştır:

1. Taşlık Arabistan: Arap yarımadasının kuzeydoğusunda yer alır. Şam'ın güneyi ile Filistin'in doğusunda kalıp merkezi Basra olan bölgedir.[2]

2. Bahtiyar Arabistan: Arap yarımadasının güneyinde yer alır. Yemen'in, Umman'ın ve Suudi Arabistan'ın bazı bölgelerini kapsayan alandır.

3. Çöl Arabistan: Arap yarımadasının geri kalan kısımlarını kapsayan bölge, özellikle de Necid bölgesidir. Yarımadanın doğu sahili ise ne dağlık ne de çölden oluşan bir alandır. Genel anlamda Arap Körfezi'ne kadar uzanan, yükseltisi az, eğime sahip geniş düzlüklerden ibarettir.

Müslüman tarihçiler ise Arap yarımadasını aşağıda zikredileceği şekilde bölümlere ayırmıştır:

Hicaz: Yarımadanın Batı bölgesini oluşturan bölümdür.[3]

Necd: Yarımadanın orta bölümünde yer alan geniş bir platodur.[4]

Bahreyn: Yarımadanın doğu bölümüdür. Umman'dan Basra'nın kuzeyine kadar uzanır.[5]

Yemen: Yarımadanın güneybatısıdır. Zafar'ın güneyinden Asir'in kuzeyine kadar uzanan bölgedir. Bir diğer ifade ile Mekke'nin güneyinde bulunan her bölge Yemen'in sınırları içinde sayılır.

---

1 el-Hasan b. Ahmed el-Hemedânî, *Sıfâtu Cezîrati'l-'Arab*, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva', Dâru'l-Yemâme li'l-bahs ve'n-neşr, 1977.

2 Basra tarihî bir Roma şehridir, Suriye'nin Dera bölgesinde yer alır.

3 Ömer Rızâ Kehhâle, *Cugrâfiyyetu Şibhi'l-Cezîreti'l-'Arabiyye*, Matbaatu Terakkî, Dımaşk 1925, s.129.

4 Abdullah el-'Asker, *Târihu'l-Yemâme fî sadri'l-İslâm, Dâru'l-cedâvil,* Beyrut 2012, s.33.

5 Muhammed b. Halîfe en-Nebhânî, *et-Tuhfetu'n-nebhâniyye fî İmârâti'l-Cezirati'l-'Arabiyye*, Matbaatu'l-edeb, Bağdat 1915.

Tihâme: Kızıldeniz'in kıyısında, dar bir kıyı ovasıdır.[1]

Arap yarımadasının nüfusu, Sami kolundan gelen Araplardan oluşmaktaydı. Tarihî bilgilere göre orada; haklarında Kuran'da geçen bilgilerden başka bilgi sahibi olmadığımız Âd, Semûd, Tasm, Cuveys gibi soyu tükenmiş kavimlerden 'Arab-ı bâide bulunmaktaydı. Bu bölgede yaşamış olan diğer topluluk ise 'Arab-ı bâkiye topluluğudur. Bunlardan Kahtânîler, 'Arab-ı 'âribe; Adnânîler ise 'Arab-ı musta'ribe olarak adlandırılırlar.[2]

TOPLUMSAL VE SİYASİ HAYAT

Arap yarımadasının halkı, kavmiyetçiliğin hâkim olduğu bir anlayış ile kabileler şeklinde yaşardı. Dinî yaşantıları ise oldukça zayıftı ve puta tapmaktan öteye geçmiyordu. Aynı zamanda Yesrib'de Yahudilik, Necrân ve Hîre'de[3] Hristiyanlık hâkimdi. Geri kalan halk; taşları, su kaynaklarını, ağaçları ve Arap yarımadası sakinleri arasında çok yaygın olan Lât, Uzzâ, Menât, Hubel gibi putları kutsayan putperest insanlardan oluşmaktaydı.

Bu dönemdeki ahlakî duruma gelince toplum; çöl hayatının gerektirdiği cesaret ile iffet, cömertlik, ahde vefa gibi özelliklere sahipti. Ayrıca kanaatkârlığı ve zorluklara karşı sabrı öğreten çöl hayatı vesilesiyle kazanmış oldukları kendilerine has birtakım özellikleri de vardı. Bağımsız hareket etmeye ve özgürlüğe son derece düşkün olan bedevi Araplarda misafir, ikram açısından ev sahibinden önce gelmekteydi. Zira onlarda cömertlik, düşmanlarına dahi cömert olabilecek kadar kökleşmiş bir özellikti.

Bu bölge halkının kültürünü inceleyen bir araştırmacı, bu topluluğun geriye tarihlerini ve yaşadıkları çevreyi yansıtan şiirler, hikâyeler, meseller bıraktığını fark edecektir. Aynı zamanda Yunan, Roma ve Fars milletlerinin ilmî ve edebî birikiminden bazı unsurların bu kültürün içine sızmış olduğunu da gözlemleyecektir. Diğer milletlerle bölge halkının etkileşimi ticaret yolları aracılığı ile vuku bulmuştu. Arap halkı soy, nesep, toplum bilimi ve tıp ilmi hakkında bilgi sahibi idi. Ancak bu dönemde derin bilgiye ve uzmanlığa da ayrıca ihtiyaç duyuluyordu.

Arap edebiyatı, özellikle de develeri ve atları tasvir etme özelliği ile Câhiliye edebiyatı dikkat çekici bir zenginliğe sahiptir. Zira tarih boyunca Arap yarımadası; deve, koyun, sığır, at, eşek, katır gibi evcil hayvanlar ile aslan, kaplan, çita, kurt, sırtlan ve tilki gibi vahşi hayvanları barındırmaktaydı. Bunun yanı sıra kimi zaman çekirgeler çoğalır, Yarımada'da bulunan tüm yeşil bitki örtüsünü kurutur-

---

1 Ali Cevâd, el-Mufaddal fi târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm, Dâru's-sâkî, Beyrut 2001, 6/38.

2 Şevkî Ebû Halîl, *Atlasu't-tarihi'l-'Arabî "Fi't-târihi'l-İslâmî"*, Dâru'l-fikr, 2002.

3 Aişe Abdurrahmân, *Ma'a'l-Mustafâ* (e-kitap: http://adel-ebooks.sheeh 3arb.infor.).

lardı. Bu zengin doğanın toplumun vücuda getirdiği edebiyata yansıması da kaçınılmazdır. Örneğin deve, Arap yarımadasında bulunan en eski hayvanlardan biridir. Deve, "çöl gemisi" olarak bilinirdi ve bölge halkı için en değerli hayvandı. Evlilik çağındaki kızın mihri deve adedi olarak biçilirdi ve kabileler arasındaki anlaşmazlıklar deve alışverişiyle çözülürdü. Görüldüğü üzere deve, çölü tek başına alt edemeyen Arap'ın yol arkadaşıydı ki bir yerden bir yere giderken deveden yararlanılırdı. Bedeviler, devenin eti ve sütü ile beslenirdi. Bedevilerin çadırları deve yünü ile örülürdü. Koyunlar, sığırlar ise bedevilerin et, süt, deri ihtiyaçlarını karşılamakta olup bedeviler bu hayvanların yünlerinden kendilerine kıyafet yapardı.

Atlar da bedevi hayatta önemli bir unsurdu. Bedeviler "develerin saygınlığın, atların ise cesaretin göstergesi"[1] olduğunu düşünüyordu. Atların savaşta hızlı ve düşmana korku salmakla meşhur olması, onlara ihtiyaç duyulmasına sebep oluyordu. Savaşların yanı sıra atlar oyun ve eğlence için de kullanılıyordu. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de de atların güç ve kuvvet kaynağı olduğu, Müslümanların düşmanların kalbine atlarla korku saldığı zikredilmiştir. Bölge insanının hayatında önemli rol oynayan bir diğer hayvan da merkeptir. Merkep yerleşik hayattaki ilk ulaşım aracıdır. Katır ise zorluğa olan tahammül gücü ve sarp yollarda yürüyebilme kabiliyeti ile bilinmekteydi.

Tarım, kuzeyde farklı ağaç çeşitleri, meyve, sebze gibi tarım ürünleri ile ün salmış Taif, Yesrib, Hayber, Vâdi'l-Kurâ[2] gibi bölgelerde yerleşik olan bazı topluluklar için söz konusuydu. Nitekim kabileler yeşil veya kurumuş ot aramak üzere develeri ve koyunları ile yolculuk ediyordu.[3]

Yemen ve çevresindeki verimli topraklara sahip alanlar; güzel kokuları, tütsüleri, çam ağaçları ile ün kazanmıştır. Bu bölge bugün de kahve üretimi ile meşhurdur. Taif bölgesi acı kavunun ve sedir ağacının yanı sıra üzüm bağları ve hurma ağaçları ile bilinir.[4] Buradan da anlıyoruz ki Arap toplumunun geçimi ve hayatını idame ettirmesi yağmurun yağmasıyla ilişkilidir. Zira yağmurun bolca yağdığı bölgelerde tarım işleri oldukça aktif bir şekilde devam ederken bu bölgelerde özellikle pınarlarda ve kuyularda bolca su depo ediliyordu.

Bütün bunlara ilaveten bölge halkı yerleşik ve bedevi olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. Yerleşik olanlar yarımadanın güney bölgesinde yaşardı. Ticaret, tarım ve sanayi ile iştigal ederdi. En meşhur şehirleri Mekke, Taif ve Yesrib idi. Ticaret yaptıkları kimseler ise Fars, Habeş ve Yemen'den; Şam, Irak ve Mısır'a kadar uzanıyordu. Bedeviler ise bölgenin kuzeyine yerleşmişti. Ticaret ve tarım yapmıyorlar,

---

1 Régis Blachère, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus 1986, 35.

2 Butrus el-Bustânî, *Udebâi'l-'Arab*, Dâru Nazır 'Ubud, Lübnan 2000, c.I.

3 Muhammed b. Muhammed b. Ebû Şehbe, *es-Sîretu'n-nebeviyyetu*, Dâru'l-kalem, Dımaşk 1992, c.I.

4 Mustafa Fethi Ebu Şârib, *el-'Alâka beyne'l-'Arab ve'l-Fars*, Dâru âlemi'l-kutub, Riyad 1996.

hayatlarını çadırlarında sürdürüp bir yerden bir yere göç ederek yaşıyorlardı. Ayrıca yiyecek ve su ihtiyacını karşılamak için de savaşa başvuruyorlardı.[1]

ARAPÇANIN KÖKENİ

Dil; hareketler, işaretler ve sesler ile duyguları, düşünceleri ifade etme aracıdır. Başka bir ifadeyle kendini ifade etme ve insanlar arasında iletişim sağlama vasıtasıdır. Arapça, Sami dillerinden biri olup Güney Yemen Dili ve Kuzey Hicaz Dili olmak üzere ikiye ayrılır. Dil bilimlerinin verilerini ve tarihî eserleri dikkate aldığımızda vardığımız tüm sonuçlar Arapçanın Eski Kuzey Arabistan Lehçeleri olarak isimlendirilen lehçelerden oluştuğunu gösterir. Yarımadanın güney dili ise bugün Yemen ve Umman'ın bazı kısımlarını kapsamaktadır ve günümüz Arapçasının menşei olan kuzey dilinden farklıdır. Bu iki dilin tek ortak noktası, ikisinin de Sami dillerinden geliyor olmasıdır. İlk dönem Müslüman dil âlimleri de bunun idrakine varmışlardır. Zira Ebû Amr b. el-'Alâ (ö.770) bu konuda, "Ne dilleri bizim dilimiz, ne Arapçaları bizim Arapçamız" demiştir.

Hicaz dili, Câhiliye dönemi Arap edebiyatı seviyesine ulaşana dek gelişimini sürdürmüştür. Bu dilin oluşmasındaki en önemli faktör panayırlar, özellikle de Ukâz Panayırı'dır. Bunun yanı sıra nesep, soy, cömertlik, fesâhat, güzellik, cesaret gibi konularda konuşmaların yapıldığı toplantıların düzenlenmesi dilin gelişimine katkıda bulunmuştur. Ayrıca at yarışları ve ticari malların alışverişi gibi faaliyetler de bu dilin teşekkül etmesindeki önemli faktörlerdir.[2]

EDEBİYAT

"Edeb" kelimesinin asıl mânâsı "davet"tir. İnsanların çağrıldığı ziyafet (مأدبة) de bunun bir parçasıdır. "Edeb" kelimesi, Câhiliye döneminde birden çok anlama delalet ederdi. Câhiliye döneminde ve İslami dönemde ortak olan anlam ise "asil yaratılış, güzel ahlak"tır. Buna bağlı olarak "edeb" kelimesi ile kişinin güzel ahlaklı olması, bilgi ve şiir öğretiminde bulunması kastedilirdi.

Tacu'l-Arûs'ta "edeb" kelimesi; güzel ahlaklı insanın kendisiyle donandığı ve insanları çirkin söz ve davranışlardan alıkoyan meziyetler olarak tanımlanmaktadır. Edeb kelimesi ahlakın yüceliğine; eğitim, terbiye ve kültürde yüksek mertebeye işaret eder. İçerisinde somut anlamları da barındıran bu kelime, zamanla çoğunlukla soyut bir anlam kazanmıştır. Bu dönüşüm sonucunda edeb kelimesi, kişide bulunan bir meleke, bir maharet, ruhsal derinliğe sahip olma, aynı zaman-

---

1 Dr. Nûrî Hammûdî el-Kaysî, *et-Tabi'atu fi'ş-şi'ri'l-Cahiliyyi*, Dâru âlemi'l-kutub, Kahire 1994.

2 Ömer Rızâ Kehhâle, *Mukaddimât ve mebâhis fî hadârati'l-'Arab ve'l-İslâm*, 1974.

da yüzyıllar boyunca oluşan toplumun ilim ve kültür mirası anlamlarını taşır hâle gelmiştir.[1]

Yine "edeb" kelimesi, insan kudretiyle kaleme alınmış söz dizelerine ve sanatlardan oluşan yazılı eserlere isim olarak verilmiştir. Buradan hareketle edebin nesir ve şiir olarak dilden dile aktarılan güzel sözler dizisi anlamını içerdiği söylenebilir. 12. yy.da "edeb" sözcüğü; şiir, nesir, aruz ilmi ve edebiyat eleştirilerinde kullanılmıştır.

Edeb aynı zamanda; edibin gerçek tecrübelerini dürüst ve şeffaf bir şekilde okuyucuya aktarması vesilesiyle, insanın duygularının, düşüncelerinin, içsel çalkantılarının güzel bir dille ifade edilmesi anlamına da gelir.

Arap dili, ifadeleriyle ve sahip olduğu anlamlarıyla oldukça zengin bir dildir. Bu anlamlar, okuyucunun duygularında yankı ve etkiye sahip olup okuyucudaki edebî ve kültürel bilgi birikimini zenginleştiren unsurlardır. Arap edebiyatı ise Arap toplumunun kaleme aldığı eserleri anlamayı hedeflemektedir. Nitekim Arap edebiyatı dairesinde yazılan tüm eserler, Arap medeniyetini temsil eder. Aynı zamanda bu eserler; diğer edebî metinleri, yazarların kendilerine has özelliklerini ve yazarları etkisi altına alan öznel ve nesnel durumları da ortaya çıkarır. Buradan da Arap edebiyatının iki ana unsur üzerine bina edildiğini görmekteyiz; birincisi insanın duygusal deneyimleri olup ikincisi de bu duygusal deneyimleri lafız şekline dönüştürerek açıklayan anlatım deneyimidir. Edebiyat; düşüncelerden, hayallerden, duygulardan oluşur ve zevk-i selime hitap eder. Edebî metinlerde aktarılmak istenenler; açık, anlaşılır, doğru bir dille ifade edilir.

ARAP EDEBİYATININ UNSURLARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Bazı Arap edebiyatı araştırmacıları, edebiyat dönemlerinin tarihi dönemlerle uyum içinde olduğunu düşünerek Arap edebiyatı tarihini beş döneme ayırır. Bir diğer grup edebiyat araştırmacısı ise eserlerinin ömrünün 1600 yılı aşkın olması sebebiyle Arap edebiyatını eski bir edebiyat olarak kabul eder. Arap edebiyatının geçirdiği bu süreçler klasik dönem, yeni dönem ve çağdaş dönem olmak üzere üç döneme ayrılmıştır:[2]

Arap tarihindeki siyasi olaylar dikkate alınarak yapılan bir başka sınıflandırma daha bulunmaktadır. Bu kitapta esas alınan bu sınıflandırmaya göre işlenecek olan tarihî süreçler, dönemler ve dolayısıyla edebî dönemler sırasıyla şu şekildedir:

1- Câhiliye dönemi

2- Sadru'l-İslâm Dönemi

---

1 Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, Matbaatu hukûmeti'l-Kuveyt, 1989.

2 Mustafâ Sâdık er-Râfiî, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, Mektebetu'l-îmân, Kahire 1997.

3- Emevîler Dönemi
4- Abbâsîler Dönemi
5- Endülüs Dönemi
6- Modern Dönem

1

Câhiliye Dönemi

Çeviri: Sultan Şimşek

Bu bölümde Câhiliye dönemi; sosyal, siyasi ve dinî yapısı itibarıyla incelendikten sonra dönemin şiirine, mu'allaka şairlerine ve nesrin durumuna değinilmiş, her biri ile ilgili örnekler sunulmuştur.

Arap edebiyatını öğrenmek isteyenlerin bu dönemdeki sosyal, dinî ve edebî hayat hakkında özet bir bilgi sahibi olmalarına, şiir sanatının en önemli konularını öğrenmelerine ve Câhiliye nesrinin mevcut örnekleri ile tanışmalarına katkı sağlamak bu bölümün hedeflerindendir. Ayrıca öğrencilerin kütüphanelere ve İnternetteki güvenilir bilgi kaynaklarına başvurarak hazırlayacakları araştırma ödevleri sayesinde, bazı konuları pek çok kaynaktan okumalarını; yazacakları makalelerde yazılı olarak ve sınıf içi tartışmalarda sözlü olarak düşüncelerini anlatabilmeleri için gerekli bilgiye sahip olmalarını hedefliyoruz.

1. GENEL BAKIŞ

Tarihçiler Câhiliye dönemini Hz. Peygamber'e peygamberlik vazifesi verilmeden önceki 150 senelik dönem olarak belirlemişlerdir. "Câhiliye" kelimesi bu dönemde süregelen putperestliğe ve zorbalıklara işaret etmek amacıyla bu dönemindeki Arapların durumuna ad olarak verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm de bizzat bu kelimeye değinmiş ve onu açıklamıştır. Kastedilen bilgisizlik anlamındaki cehalet değil tevhîdle ilgili konulardaki cehalettir.[1] Ansiklopediler ve bazı diğer kaynaklar Yahudilerin "câhiliyyûn" kelimesini geçmişte ortaya çıkmış kavimler için kullandığını zikreder. Aynı şekilde Hristiyanlar da bu anlamda kullanmışlardır.

Câhiliye dönemi, Arap edebiyatı tarihinin ilk dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemden bize seçkin bir edebî miras intikal etmiştir. Bu mirasın ilk sırasında şiir yer alır. Araştırmacı, şiir sayesinde Arap yaşantısının hadiselerle dolu olan bu zamanından bazı kısımları inceleme imkânı bulur. Öyle ki bu şiir; Arapların yaşantılarını, söylemlerini, olaylarını ve geçirdiği günlerini kaydetmiştir. Bu dönem edebiyatında mevcut olan bir çok edebî ürünün az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bu edebiyat, miladi 6. yy.ın son birkaç on yılı boyunca nesilden nesile sözlü olarak nakledilmiştir. Bu dönem edebiyatı bize Câhiliye insanının yaşadığı geleneklerle ilgili canlı örnekler sunar. Bu gelenekler ilerleyen zamanlarda "mu'allakât" adı verilen şiirlerde iki yüzyıl sonra keşfedilmiştir.[2]

2. CÂHİLİYE EDEBİYATI

Câhiliye dönemi edebiyatının içeriğine bakmadan önce yapmamız gereken, Câhiliye dönemi edebiyatçılarının yaşantıları üzerinde durmaktır. Böylelikle bu yaşantının edebiyatlarına nasıl yansıdığını görmeye çalışacağız. Başlarken bahsettiğimiz gibi tarih boyunca bize nakledilen Arap edebiyatının şekillenmesinde etken olan bazı faktörler vardır. En önemlisi de doğal çevredir. Doğal çevrenin Araplar üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Yaşadıkları coğrafya, havanın kuru ve suyun az olduğu, güneşin kavurduğu bir çöl bölgesidir. İklimin böyle olması bit-

---

1 Corci Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye*, thk. Şevkî Dayf, Dâru'l-hilâl, 1911.

2 Corci Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye.*

kilerin çoğalmasına, ekinlerin büyümesine engel olur. Şurada burada bitmiş yazın kavurucu sıcağına dayanabilen bazı otlar ile birkaç ağaç türü dışında yetişen bir şey yoktur. Hayvanları cılızlaştıran ve hareketsizleştirip zayıflamasına neden olan çölde, "sefînetu's-sahrâ (çölün gemisi)"[1] diye isimlendirdikleri develer dışında bir hayvanla yolculuk yapmak mümkün değildir. İşte bu iklim faktörü insanların ruh hallerini de etkilemiştir. Sert tabiata karşı yalnız olduklarını hissetmelerine sebep olmuştur. Güneş gölgesiz doğar, şiddetli fırtına önüne gelen her şeyi yerle bir eder. Bu iklim; onların derin duygulara sahip, hüzünlü, asık suratlı ve sert tabiatlı olmalarına; dillerinin de bedevi yaşamın zorunlu ihtiyaçları ile ilgili zengin bir kelime hazinesine sahip olmasına sebebiyet vermiştir. Bedevi şiiri ise sınırları kabilelerin örfleri ve gelenekleri ile çizilmiş; fakirliğine rağmen kabilesine cömertçe davranan ve kabilesini korumak için kendisini feda eden kimseleri konu edinmiştir.[2]

3. SİYASİ HAYAT

Kabile, Câhiliye döneminde siyasi bir birliği ifade eder. Zira devlet sistemi mefhumu modern dönem uygulamasıdır. Câhiliye dönemi kabile düzenindeki en önemli bağ; yakın akrabalar ve hısımlarla yardımlaşma, kendinden olanı tutma ve savunma anlamına gelen asabiyettir. Kabile, kişileri veya bağlı oldukları toplumu tehdit eden bir tehlike ile karşı karşıya kalındığında ortaya çıkan, toplum üyelerini psikolojik ve sosyal açıdan birbirine bağlayan bağ olarak bilinir.[3] Kişinin kabilesine bağlılığının en önemli göstergelerinden biri soyunu yüceltmesi ve onunla övünmesidir. Bu övünme, kişiyi kavmine bağlayan en güçlü bağdır. Kişideki kabile asabiyeti bu övünmeyle koyulaşır. Öyle ki kişi, soyunun şerefli ve yüksek mevkide olması için çalışıp çabalar. Kabile mensupları yüce önderlerin soyundan gelen dedelerini ve atalarını da aynı şekilde överler. Her kabilenin savaşta ve barışta onlara önderlik eden bir lideri vardır. Bu liderin en önemli vasıfları; baliğ olmak, deneyimli olmak, hakkaniyetli söz sahibi olmak, ileri görüşlü olmak, cesaretli olmak, kerem sahibi olmak, zengin ve soylu olmaktır.

Câhiliye toplumunun hâkim siyasi kanunlarından biri de kan davasıdır. Öyle ki kabilenin tamamı, kabilenin veya bir kişinin intikamını almak için harekete geçmekte tereddüt etmezdi. Diyetin kabul edilmesi ayıp veya utanç verici bir durum olarak değerlendiriliyordu. Bundan dolayı intikam almak zorunlu idi. Kan davası, kabilelerde sosyal bağın güçlü olmasının ve cesaretli olmanın göstergelerinden sayılırdı.

---

1 Mustafâ Sâdık er-Râfi'î, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*.

2 Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî, el-'Asru'l-Câhîlî*, Dâru'l-Me'ârif, 2008.

3 Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fikru İbn Haldûn, el-'Usbetu ve'd-devletu*, Merkezu dirâsâti'l-vahdeti'l-'arabiyye, Lübnan 1994.

4. TOPLUMSAL HAYAT

Câhiliye toplumunun insanları, başka insanları makamlarına ve derecelerine göre değerlendiriyordu. İnsanlar arasında eşitsizliğin olması genel prensip hâlini almıştı. Toplumsal tabaka üç sınıftan oluşmaktaydı. Yüksek tabakaya, kabilenin en şereflileri ve yüceleri mensuptu. Ayrıca bu tabaka, aralarında kan ve nesep bağı bulunan kişilerden müteşekkildi. Yöneticiler, din adamları, tacirler, kabilenin önderleri ve şairleri bu grupta olanlardı. İkinci tabakada mevâlî yer alırdı ki bunlarla kabilenin asıl mensuplarından arasında bir akrabalık veya hısımlık bağı olur, ve ama aşağı tabaka olarak kabul edilirlerdi. Bu tabaka fakirler, dilenciler, yolda kalmışlar ve el işleriyle uğraşanlardan oluşmaktaydı. Üçüncü tabaka ise kölelerin bulunduğu tabakaydı. Bu tabaka ise çatışma ve savaşlarda esir düşenlerden oluşmaktaydı.[1]

Câhiliye döneminde toplumsal hayattaki bazı olguları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Övünme ve Gururlanma: Bu, Câhiliye halkı arasında hâkim olan bir davranıştır. Atalarının ve dedelerinin kahramanlıklarıyla ve egemenlikleriyle övünmek yaygındır.[2]

2. İçki Kullanımı: İçki, Câhiliye döneminde en önemli meta haline gelmişti. Zengin-fakir her gruptan insan şarap içerdi.

3. Kız çocuklarını gömmek: Bu da Câhiliye döneminde yaygındı. Öyle ki Câhiliye dönemi insanları, kız çocuklarını diri diri gömerlerdi. Kız çocukları onlar için utanç kaynağı sayılırdı.

4. Kumar oynamak: Bu gelenek oldukça yaygın bir hâle gelmişti. Bunun sebebi Câhiliye insanlarının genel olarak yaşamlarını boş ve anlamsız geçirmeleriydi.

5. Cömertlik: Câhiliye döneminde özellikle zengin Araplar arasında yaygın olan olumlu bir özellikti. Hem zenginler hem de fakirler arasında yaygın bir davranıştı.[3]

5. DİNÎ HAYAT

Câhiliye döneminde insanlar, putlara ibadet ediyordu. Putların onları Allah'a yakınlaştıracağına ve onları kötülüklerden koruyacağına dair inançları vardı. Her kabilenin kendine mahsus bir putu vardı. Bazı kabilelerde, tek bir puta ortak ola-

---

1 Mecdi Riyâd, *el-İslâm ve'l-'Urûbe*, Merkezu'l-hadârâti'l-'Arabiyye, Mısır 1995.

2 Mecdi Riyâd, *el-İslâm ve'l-'Urûbe.*

3 el-Bağdâdî, Hizânetu'l-edeb, Mektebetu'l-Hâncî, Irak 1997, 7/413-414; İbn Abdürabbihi, el-İkdu'l-Ferîd, el-Mektebetu'l-Mısriyye, Mısır 2009, 1/296.

rak ibadet etme görülüyordu[1]. Câhiliye dönemi Araplarının taptıkları en meşhur putlar: Hubel, Lât, Uzzâ ve Menât'tır.[2] Lât putu, Câhiliye insanlarının ibadet ettiği putlardan biriydi. Lât ile beraber Menât ve Uzzâ onların ibadet ettiği dişi putlardı. Özellikle Mekke ve civarındaki şehirler ve köylerde oturanlar ve aynı şekilde Nabatlılar ile yerleşik bölgelerdeki nüfus, bu üç putun Allah'ın kızları olduğuna inanırdı. Bir kısmı ise Lât ve Menât'ın, Uzzâ'nın kızı olduğuna inanırdı. Bu putlar kutsal şehir Mekke'de bulunuyordu. Kureyş kabilesinin putların kabileyi koruduğuna ve gözettiğine dair inançları İslâm gelip putları yok edene kadar devam etti. Câhiliye insanları aynı zamanda gezegenlere ve yıldızlara da tapıyordu. Örneğin İştar için bereket tanrıçası deniliyordu. Buradan anlaşıldığına göre Câhiliye dönemi Arapları din konusunda cehalet içinde olup kimi dinî inançtan yoksundu kimi de putlara tapardı.[3]

6. FİKRÎ HAYAT

Câhiliye insanları hayatlarını devam ettirmelerine yardımcı olan coğrafi konumları sayesinde elde ettikleri bir takım beşerî bilgilere sahipti. Câhiliye döneminden birçok edebî eser günümüze ulaşmıştır. Dil, fikrin kabıdır. Câhiliye dönemi insanları da hayati ve toplumsal meseleler ile sorunları ifade etmek için dili bir araç olarak kullanmıştır. Onların konuşmaları bir fikir ve bilinç çerçevesindeydi. Bu, Câhiliye Araplarının ilim ve anlayış noktasında güçlü olduklarını gösterir. Çünkü bize ulaşan şiirlerine baktığımızda onların bilgisiz veya kültürden uzak kişilere ait olduğu düşünülemez. Câhiliye insanlarının sahip olduğu kültürel bilinç ve fikrî olgunluğun bir başka göstergesi de bu dönemde çok sayıda bilge, hatip ve edebiyatçının varlığıdır. Kuss b. Saîde ve Sahbân b. Vâil bunlardandır.[4]

Burada şunun da belirtilmesi gerekir ki Câhiliye de diğer dönemler gibi içerisinde hem iyiliği hem de kötülüğü barındıran bir dönemdir. Arap edebiyatı metinleri ikinci Câhiliye döneminde kaydedilmeye başlanmıştır. Arapça Sâmi dil ailesinden gelir. Bu dil ailesi şu dilleri içermektedir: Akadça, Asurca, Babilce, Aramca, Kenan Dili, Habeşçe, Güney Arapçası ve Kuzey Arapçası.

---

1 Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-Câhîlî,* Dâru'l-Me'ârif, Kahire 2008.

2 Hişâm b. Muhammed es-Seib el-Kelbî, *el-Asnâm*, thk. Ahmed Zeki Paşa, Dâru'l-kutubu'l-Mısriyye, Mısır 1995.

3 Hişâm b. Muhammed es-Seib el-Kelbî, *el-Asnâm*.

4 Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'asru'l-Câhîlî*, 135.

7. ŞİİR

Câhiliye edebiyatında şiir ilk sırada yer alır. İslam'dan önceki dönemden bize ulaşan edebî mirasın büyük bir kısmını bu dönemde yazılan şiirler oluşturur. Câhiliyede nitelikli şiirleriyle sonradan gelecek nesillerin erişemediği yetenekli usta şairler öne çıkmıştır. Câhiliye şiirinin tamamı günümüze ulaşmamıştır. Şiirin konuları çeşitlidir, kişiye veya topluma dair şiirler vardır. Bu konulardan en önemlileri; gazel, fahr, hiciv, övgü, hikmet ve tasvirdir. Câhiliye şiirinin başlangıcına bakarsak tamamı olgunluğa erişmiş bir şiir tabiatına sahiptir. Eleştirmenlerin çoğu Câhiliye şiirinin tarihinin miladi beşinci asrın ikinci yarısından itibaren başlamış olduğunu söyler.

Câhiz *el-Hayevân* adlı kitabında şöyle der:

> "(Câhiliye'de) Şiirin yaşı küçük, oldukça yenidir. Şiirin yolunu açıp ona ulaşmayı kolaylaştıran İmruu'l Kays ve Mühelhel b. Rebîa'dır."[1]

Câhiliye şiirinin onu ayrıcalıklı kılan özelliklerinden biri (الوقوف على الأطلال) adı verilen özel bir giriş üslubunun olmasıdır. Bu bölüm, şairin sevgilisinin veya kabilesinin göç ettiği harabeye dönüşmüş yeri ziyaret etmesi ve maziyi hatırlaması bölümüdür. Câhiliye şairleri, en ince hisler ve en derin duygular taşıdıkları sevgililerinden bahsettikleri şiirlerine geçmişi tasvirle başlarlar. Sevdiğiyle yaşadığı güzel günleri anarlar. Eserlerinde dertsiz, dostlarından umutlu bir profil çizerler. Câhiliye şiirinde giriş kısmı, şairin ele almak istediği diğer konulara hazırlık şeklindedir. Daha sonra şiir; fahr, övgü ve tasvir ile devam eder. Birçok araştırmacıya göre İmruu'l-Kays Câhiliye şiirinin bu özelliğinde öncüdür. O, kasidenin başında yer alan geçmişe özlem duyma ve dostlarıyla birlikte sevgiliden kalan izlere ağlama üslubunu ilk kullanan şairlerden kabul edilir. Fakat İmruu'l-Kays, beyitlerinin birinde başka bir şairin bu üslubu kendisinden önce kullandığından bahseder. Sözü geçen şair İbn Hizâm olup İmruu'l-Kays'ın onu zikrettiği beyti şöyledir:[2]

عُوجَا عَلى الطَلَلِ المُحِيلِ لَعَلّنا نَبكي الدِّيَارَ كَما بَكى اِبنُ خِذامِ

Durun! bir zamandır terk edilmiş şu harabelerde, İbn Hizâm gibi, terk edilen bu yurda ağlarız belki de.

İmruu'l-Kays harabelere ağlama geleneğinin oluşmasını ve kasideye başlama üslubu hâline gelmesini sağlayan kişidir. Meşhur muallakası buna en iyi örnektir. Muallakasına şu sözlerle başlar:

قِفا نَبكِ مِن ذِكرى حَبيبٍ وَمَنزِلِ بِسِقطِ اللِّوَى بَينَ الدَخُولِ فَحَومَلِ

---

1 el-Câhiz, *el-Hayevân*, thk. Abduselam Hârûn, Dâru'l-cîl, Lübnan 1976, 1/74.

2 el-Câhiz, *el-Hayevân*, 1/74.

Durun, sevgilinin ve onun ed-Dahûl ve Havmel arasındaki Siktu'l-Livâ'da bulunan yurdunun hatırasına ağlayalım.[1]

İbn Kuteybe *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ* adlı eserinde şöyle der:

"Kasidenin hedefi başta, şairin yurdu ve oradaki izleri zikretmesi, ağlaması, şikâyet etmesi, kafileye hitap etmesi ve ailesini anmaya bir sebep kılmak üzere yol arkadaşını durdurması olup şair buradan nesîb kısmına geçer. Aşkın şiddetinden ve ayrılığın eleminden, sevgiliyi sürekli anmaktan ve geceleri onun aşkı yüzünden uykusuz kalmaktan şikâyet eder…"[2]

Câhiliye döneminde şiir, Arap yarımadasında (Hicaz ve Necid bölgelerinde) yoğunlaşmıştır. Parlak dönemini Gassâniler ve Lahmîler dönemlerinde yaşamıştır. Bu iki emirlik yarımadanın kuzey taraflarındandır. Câhiliye döneminde söylenmiş olan bütün kasidelerde harabelere ağlama (el-bukau ale'l-etlâl) giriş kısmının belli usul ve kaideleri vardır.[3] Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1.Yol arkadaşlarından harabelerde sevgiliden kalan izleri görmek üzere durmalarını istemek

2. Eski sevgiliye ağlamak

3. Mazinin mutlu hatıralarına ve güzel günlerine dönmek

4. Sevgilinin göç edişini tasvir etmek

Bu unsurlara dikkat ettiğimizde basitliğini gerçeklikten alan, süssüz ve mübalağasız, apaçık bir resim gibi gösterişsiz; gerçekçi bir tablo ile karşılaşırız. Bu giriş tarzının daha sonra gelecek şairlerin içlerinde bir tutku hâline geldiğini görmekteyiz. Öyle ki bu şekilde kasideye başlamak çoğu şairin kasidesinde tavizsiz bir şekilde kullanmaya özen gösterdiği sabit sanatsal bir gelenek hâlini almıştır.

Arapça kaynaklarda belirtildiği gibi şiir; gelenekleri, kahramanlıkları, töre ve âdetleri yansıtması sebebiyle Câhiliye toplumunun gıdası sayılırdı. Câhiliye insanı hayatta kalmak için çöl hayatından kaynaklanan pek çok sıkıntıya göğüs gererek yaşam mücadelesi veriyordu. Ayrıca karşı karşıya olduğu tabiat şartları duygularını ve hislerini besliyordu. Bu açıdan bakıldığında şiir Câhiliye insanı nezdinde fıtrattan gelen bir yetenek sayılırdı. Yırtıcı hayvanlarla dolu olan çölün tabiatı, gücü ve dayanıklılığı gerektirir. Bundan dolayı şiirler; övünme, cesareti ve süvariyi övme içeriğiyle dolu olarak bize ulaşmıştır. Çöl ikliminin kurak ve verimsiz olmasına rağmen cömertlik temasının da Câhiliye şiirinde terennüm edildiğini unutmamak gerekir. Bütün bu verileri göz önünde bulundurduğumuzda, Câhiliye şairinin kabile adına konuşan ve onu savunan bir dil olduğunu; bir

---

1 Çeviri için bk. Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I Câhiliye dönemi*, Fenomen, Erzurum 2009, 186. (Editörün notu)

2 Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-âsâr.

3 Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî, el-'Asru'l-Câhilî*.